

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ

УДК 262.14(477.51)09

Сергій ЧУТЧЕНКО
(Ніжин)

Георгій Кониський та його вчення про душу

Вивчаючи вітчизняну історію будь-якого періоду, не можна не помітити тієї особливості, що кожна епоха представлена визначними особистостями. Як би не змінювався світ, які б не поставали проблеми перед людиною, завжди буде відбуватися потяг до вивчення духовного минулого. Це потрібно для того, щоб по-перше, мати необхідний арсенал для самовдосконалення, досвід; по-друге, мати знання, які допоможуть творити дійсність і якомога менше робити помилок у майбутньому.

Серед найвизначніших діячів українського та білоруського культурно-просвітницького руху XVIII ст. можна назвати святителя Георгія Кониського. Він увійшов у вітчизняну історію як церковний і громадський діяч, богослов, філософ, письменник, поет. Він є автором специфічного філософського вчення, що представляє собою певний етап у розвитку вітчизняної філософії, яка склалася на базі Києво-Могилянської академії у XVII – на початку XVIII ст. Згаданий період загалом характеризується підйомом релігійного та культурно-освітнього розвитку на теренах України. В цей час відбуваються поїздки випускників українських навчальних закладів за кордон з метою удосконалення освіти, внаслідок чого налагоджується тісна взаємозв'язки західноєвропейської науки і культури з вітчизняною.

Про Георгія Кониського написано небагато. Головним джерелом до вивчення біографії й діяльності святителя служить життєпис при зібранні творів Г. Кониського, виданих прот. Іоанном Григоровичем у 1835 р. Потім друкувалися біографії святителя в різних виданнях наприкінці XIX ст. Протягом XX ст. відомості про Георгія Кониського можна було знайти в різних підручниках з історії культури, церкви та літературознавства. До цього часу відноситься невелика книга М.В. Кашуби “Георгій Кониський”. Не забули про цього діяча і в незалежній Україні. Так, у 1990 р. в серії “Пам’ятки філософської куль-

тури українського народу” виходить двохтомник філософських творів Г. Кониського українською мовою. Але найбільшої уваги заслуговує праця білоруського священника Михайла Булгакова. Його праця “Преосвященний Георгій Кониський, Архієпископ Могильовський”, видана у 2000 р. і являє собою найбільш повне на сьогоднішній день дослідження життя та діяльності святителя.

Григорій Йосипович Кониський народився 20 листопада 1717 р. на Чернігівщині, у мальовничому м. Ніжині. Родина Кониських була представлена серед українського козацтва та духовенства. Так, дід Григорія – Іван Кониський був війтом, дядько Григорій – магістратським писарем, батько Йосип Іванович – сотенним урядовим Ніжинського полку, в 1727 р. був призначений бургомістром Ніжинського магістрату. Серед ревнителів святоотцівського благочестя відомий нам ще один представник цієї родини – старець Іов Кониський (XVII ст.). Він був ченцем у Київському Пустинно-Миколаївському монастирі. Відомо, що старець Іов у 1680 р. брав участь в обранні ігумена цього монастиря Варлаама Ясинського, який пізніше стане митрополитом Київським.

У 1728 р. син ніжинського бургомистра Григорій Кониський був відправлений оволодівати науковою до Києво-Могилянської академії, яка у ті часи перебувала на вершині свого розквіту й славилася такими викладачами, як Сильвестр Кулябка, Феофан Прокопович, Симеон Тодоровський. За час п'ятнадцятирічного навчання молодий Григорій досяг успіхів у вивченні богослов'я, філософії, красномовства, досконало оволодів латиною, польською, грецькою, древньоєврейською та німецькою мовами, писав вірші. В 1743 р. він, закінчивши повний курс академії, вирішує прийняти чернецтво. Постриг з іменем Георгій 27-річний Г. Кониський приймає 11 серпня 1744 р. від митрополита Київського у Києво-Печерській лаврі.

За своє красномовство молодий монах Георгій призначається лаврським проповідником. У 1745 р. його призначають викладачем поетики та висвячують у ієродиякони. За час викладання поетики ієродияконом Георгієм був складений самостійний курс поезії для класу красномовства. Слід зазначити, що за яку б справу не брався Георгій Кониський, він завжди доводив її до завершення. Викладаючи певний курс, він завжди складав нову програму і розробляв її так, як того вимагали сучасні реалії освіти. Так, у травні 1747 р. Г. Кониського призначають на посаду префекта Києво-Могилянської академії та професором філософії. Разом із цим призначенням відбулася й хіротонія його в ієромонахи. Очолюючи кафедру філософії до 1751 р. Георгій Кониський склав власну систему філософії, виклавши її у двох курсах, написаних латиною. Добре знаючи античну, середньовічну філософію та вчення отців і вчителів церкви, Г. Кониський намагається звільнити від характерних для тогочасної філософії схоластичних рис. І хоча це повністю зробити не вдалося, “він був першим з київських професорів, вперше поставивши під сумнів авторитет класичної аристотелевої філософії” [2, с. 76]. Взагалі, Георгій Кониський був прихильником двох істин – віри та розуму. Таке розмежування істини є продуктом західної, європейської богословсько-філософської думки, яка приходить на слов'янські землі разом із настанням доби Просвітництва та реформою навчальних закладів. Але разом із таким розмежуванням приходить відокремлення теології від філософії, що було корисним для обох наук.

Звернення до проблеми душі, яку порушує Георгій Кониський у своїх філософських пошуках, зумовлено власним інтересом автора до антропологічних проблем, що існували

в науковій думці того часу. Таку проблематику душі можна віднести до вічних проблем людства і, зрештою, вона буде зберігати своє фундаментальне значення стільки, скільки житиме сама людина. Відповідно, у своїх роздумах про душу, Георгій Кониський звертається до античної філософської думки як панівної в даному питанні тогочасного періоду.

У четвертій книзі “Філософії природи” Г. Кониський звертає увагу на те, що душа є причиною життя тіла, причиною його різних рухів і дій. У цьому твердженні спосте-

рігається вплив філософа античності Аристотеля (384/5–322 до Р.Х.). Визначаючи душу “функцією тіла”, Аристотель вводить термін “ентелехія”. В його філософії це слово означає внутрішню силу, яка включає в себе мету і кінцевий результат. Подібно до античного філософа, Г. Кониський, перед тим, як приступити до розгляду питання про властивості душі, наводить відповідні висловлювання філософів. Так Демокрит (бл. 460 – бл. 370 до Р.Х.) та Епікур (341–270 до Р.Х.) вважали, що душа складається з атомів, Геракліт (бл. 544–480 до Р.Х.) – з вогню, Діоген Гіппонієць – з води тощо. Але Г. Кониський, як і Аристотель, ці думки відкидає, бо “ними не можна пояснити стільки різних дій живих істот” [6, с. 425].

Будучи послідовником учення Аристотеля щодо проблематики душі, Г. Кониський не заперечує цього і в своєму трактаті: “Арис-

отель, кн. 2 “Про душу” розд. 3, і за ним майже всі, як античні, так і сучасні філософи поділяють душу на вегетативну, чуттєву й раціональну. Приєднуючись до них, кажу, що є три визначених види душі, а саме: вегетативна, чуттєва і раціональна” [6, с. 426]. З цього стає зрозумілим, що найнижчий рівень душі – це душі рослин. Слід зазначити, що рослинна душа є в кожній живій істоті, яка живе, росте й розмножується. Таким чином, існує певна ієрархія якості душі. До другої категорії відносяться душі тварин. У тварин, окрім вище згаданих функцій, душа може відчувати і мати бажання. Найвищий рівень душі – розумна душа, яка притаманна людині й включає в себе ще розсудливість і мислення.

Тож, виходячи з трьох основних якостей душі, Г. Кониський вимальовує певну фізіологічну та психічну картину людини. Завдяки здатності росту в людини формується

тіло, м'язи, діяльність органів. Розвиток відчуттів формує волю, мужність тощо. Завдяки розумності душі у людини формується розум, інтелект і взагалі система знань. Але при цьому виникає певне протиріччя: в людині можуть існувати численні душі. Так, Платон (427–347 до Р.Х.) припускав, що в людині є 3 душі: раціональна знаходиться у мозку, душа бажань – у серці, а гніву – в печінці. Інші філософи вбачали в людській душі дуалізм, де поєднувалися світлий і темний початок. Доводячи абсурдність подібних думок, Георгій Кониський підкріплює свої переконання Святим письмом і творами отців церкви, які стверджували що в людині є тільки одна душа, яка оживляє тіло. Відтак, за Г. Кониським, душа одна і єдина, але вона має потенції, серед яких найголовніші: вегетативна, чуттєва та раціональна. При цьому кожна з них ділиться на інші частини. Так, вегетативна ділиться на головну та підпорядковану. В свою чергу головна частина є трьохскладовою і має живильну, збільшувальну та порождуювальну частини. Підпорядкована є чотирьохскладовою, куди входять притягувальна, затримувальна, з'єднувальна та виключальна частини. Чуттєва потенція душі ділиться на бажальне відчуття і рушійну силу.

Відчуття двояке: бажальне й гнівне. Рушійна сила також двояка: жива, яка, коли походить від серця, називається скороченням і розширенням; а коли від легенів – вдих і видих... [6, с. 433].

Відповідно, раціональна потенція поділяється на інтелект, пам'ять і волю. Завдяки своїм потенціям душа сама спричиняє власні дії. Цитуючи Блаженного Августина (354–430), Г. Кониський стверджує, що душа, має здатність до відчуттів, розуму, знаходження різного сенсу, пам'яті, волі тощо – це все є здатності однієї душі, а не різноманітності душ. Через те, що душа є сутністю духовною, а не матеріальною, вона позбавлена частин і не може поділятися. Бо якби “душа ділилася, то з ампутацією руки ампутувалася би частина душі” [6, с. 435]. При цьому Г. Кониський погоджується з Блаженим Августином, що душа знаходиться у всьому тілі й у кожній частині тіла, залишаючись єдиною. Це він доводить тим, що якби душа грішила, то вона грішила б якоюсь частиною, і після смерті тіла, Бог судив би грішну частину душі, а не грішника загалом, що є для Г. Кониського абсурдом. Але рослини і деякі тварини за вченням Г. Кониського все ж мають подільні душі, що доводиться “по-перше, з досліду: відрізана й посаджена гілка зеленіє, так само частини комах і тварин після розрізання живуть обидві. По-друге: тілесні душі є в окремих частинах живого тіла, але не можуть бути визначально, тому що тут спосіб існування цілком духовний, отже, описово, а саме: одна частина душі відповідає одній частині тіла і друга – другій” [6, с. 436]. Досконалі ж тварини і люди – на відміну від примітивних – мають неподільну, цілісну душу.

Загалом, учення про душу Георгія Кониського є одним із основних елементів його світоглядної системи. У своїх працях він розкриває суть самої душі, її роль у світі й житті людини. Шлях, який проходить Г. Кониський у своїх роздумах про природу душі, не є випадковим. Теорія душі у його системі виявляється не тільки сенсо-життєвим виміром усього людського буття, але і його власного. Поняття людини, особистості за православним ученням, включає в себе і душу, і тіло. Але її ідеал схований якраз у внутрішній людині – в душі, тому що “Боже Царство всередині вас!” (Лк. 17:21).

У жовтні 1751 р. Г. Кониський був призначений на посаду професора богослов'я, а в серпні наступного року ієромонах Георгій був висвячений у сан архімандрита Києво-Братського училищного монастиря на місце Сильвестра Ляскоронського, ставши таким чином ректором академії. Як і на попередніх посадах Г. Кониський показав себе як новатор. Він перший з київських професорів відділяє догматичне богослов'я від морального, систематизувавши обидва предмети, окреслив їх мету та завдання. На посаді ректора він розробляє новий статут Києво-Могилянської академії, складає Інструкцію з програмою об'єму та часу викладання всіх академічних дисциплін, яка була затверджена митрополитом Тимофієм Щербацьким.

Підводячи підсумки викладацької діяльності професора Георгія Кониського у Києво-Могилянській академії, слід зауважити, на тлі XVIII ст. це була яскрава особистість серед церковних діячів. Що б він не викладав – поетику, філософію, богослов'я – він у кожен курс вносив щось нове. Один із дослідників історії Києво-Могилянської академії ієромонах М. Булгаков пише про нього так: “Який розум, які пізнання у всіх тодішніх науках, які уміння, яка ревність до своєї професорської діяльності були у Георгія Кониського, це ясно показують залишені ним філософська і богословська системи, якими, безумовно, перевершив він всіх і попередників своїх і послідовників: так вони опрацьовані, так наповнені ученим змістом” [1, с. 162–163]. Те саме можна сказати й про адміністративну діяльність архієпископа Георгія. На посаді ректора Києво-Могилянської академії він довів її до найвищого розквіту.

13 жовтня 1754 р. у Білоруській єпархії помирає преосвященний Ієронім Волчанський, єпископ Могильовський. Це була важка втрата, оскільки його смерть спричинила нове загострення конфронтації католиків, уніатів і православних у цій єпархії. Уніатський єпископ Флоріан Гребницький, який очолював на той час Полоцьку кафедру, спрямував всі свої сили на знищення православної єпархії в Білорусі. Проте, 20 серпня 1755 р. відбулася архієрейська хіротонія архімандрита Георгія в єпископа Білоруського. Посвячення відбулося у київському кафедральному храмі Св. Софії-Премудрості Божої. Чин хіротонії був звершений собором українських святителів: Київським митрополитом Тимофієм Щербацьким і єпископами Іраклієм Чернігівським і Іоанном Переяславським. “З цього часу починається бойовий період життя Георгія Кониського, період, як він сам виражається, “боротьби з вовками”, які гризли православний руський народ, підвладний Польщі і католицизму” [4, с.7]. Звичайно, приймаючи архієрейський жезл, він не міг не передбачити труднощів, які його чекали. Не міг він не передбачити й небезпеку, гоніння “у чужому краї, особливо від ворогів Православ'я, сильних кількістю, могутністю, жорсткістю” [3, с. 14]. Невдовзі після хіротонії, здавши архімандритство Києво-Братського училищного монастиря та справи в академії, святитель Георгій у супроводі представників з Білоруської єпархії виїхав до Могильова.

Життя й діяльність святителя в Білорусі були направлені на укріплення православної віри та боротьбу проти католицької та уніатської експансії в цих землях. Окремі історики вбачали в призначенні Г. Кониського в Білорусь вияв колоніальної політики царського уряду [5, с. 11]. Але тут, без сумніву, проявився й Божий промисел. Православ'я, яке на білоруських землях у той час зазнавало гонінь та переслідувань отримало реальний захист в особі архієпископа Георгія.

Приступивши до своїх архіпастирських обов'язків, Г. Кониський відразу почав просвітницьку діяльність. У 1757 р. він заснував друкарню при архієрейському будинку. Перша книга, яка була видана – короткий катехізис. Потім почали видаватися і розповсюджуватися за невеликою ціною необхідні книги для духовенства. Намагаючись вирішити питання щодо підготовки достойних кадрів майбутніх священників й узагалі підняти рівень освіти священнослужителів, що словами самого святителя був на дуже низькому рівні, Г. Кониський організує у Могильові при Спаському монастирі духовну семінарію.

Тяжка, багатогранна й копітка діяльність архієпископа Георгія, гоніння разом із душевними переживаннями в період католицького й уніатського засилля в Білорусі підривали його здоров'я. У січні 1793 р. він склав заповіт про своє майно. Частина коштів розпорядився роздати монастирям і храмам на молитву за спокій його душі; предмети побуту – віддати рідним і близьким, всі його книги мали бути переданими бібліотеці заснованої ним семінарії; наступнику на могольовській кафедрі залишалися деякі цінні архієрейські речі.

У вівторок першої седмиці Великого посту (13 лютого) 1795 р., об одинадцятій годині ранку, на 78-му році життя преосвященний Георгій Кониський помер. Він був похований у Спаському соборі, над могилою була прикріплена мідна дошка з написом:

Колыбель – Нежин, Киев мой учитель;
Я в тридцать восемь лет назван “Святитель”,
Семнадцать лет боролся я с волками,
А двадцать два, как Пастырь, отдохнул с овцами.
За претерпенные труды и непогоду
Архиепископом и членом стал Синоду.
Георгий именем, я из Конисских дому.
Коню подобен был я почтовому.
Тут тела моего зарыты кости.
В год семисотый девяностый.

У цих словах – усе життя Георгія Кониського, наповнене трагізмом і мучеництвом, але втішене й нагороджене небесною славою. У серпні 1993 р. архієпископ Могольовський Георгій був канонізований Синодом Білоруської Православної Церкви. Проте, спомин про видатного українського церковного діяча й мислителя не лише в календарях, але й у його духовній спадщини, де роздуми про єдність і неподільність душі займають чільне місце.

Джерела та література

1. *Булгаков М.* История Киевской академии / М Булгаков. – СПб., 1843. – 334 с.
2. *Булгаков М.* Преосвященный Георгий Конисский, Архиепископ Могилевский / М. Булгаков. – Минск : Виноград, 2000. – 656 с.
3. *Григорович И.* Собрание сочинений Георгия Конисского, архиепископа Белорусского / И. Григорович. – СПб., 1835. – 294 с.
4. *Сребницький И.Я.* К биографии Георгия Конисского / И.Я. Сребницький. – К. : типография Корчак-Новицкого, 1895. – 37 с.
5. Філософські твори : У 2-х т. / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук ; Ред. : М.М. Верников [та ін.]. Т. 1. – К. : Наук думка, 1990. – 496 с.
6. Філософські твори : У 2-х т. / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук ; Ред. : М.М. Верников [та ін.]. Т. 2. – К. : Наук думка, 1990. – 489 с.

Чутченко С.О. Георгій Кониський та його вчення про душу

Стаття присвячена уродженцю м. Ніжина, визначному та культурно-просвітницькому діячеві, що залишив яскравий слід у духовному житті України та Білорусі – святителю Георгію Кониському. Окремо розглянуто основні положення духовного вчення Г. Кониського про єдність і неподільність душі.

Ключові слова: Георгій Кониський, Українська православна церква, Києво-Могилянська академія, Білоруська єпархія, історія, філософія.

Чутченко С.А. Георгий Конисский и его учение о душе

Статья посвящена уроженцу г. Нежина, выдающемуся церковному и культурно-просветительскому деятелю, который оставил яркий след в духовной жизни Украины и Беларуси – святителю Георгию Конисскому. Отдельно рассмотрены основные положения духовного учения Г. Конисского о единстве и неделимости души.

Ключевые слова: Георгий Конисский, Украинская православная церковь, Киево-Могилянская академия, Белорусская епархия, история, философия.

Chutchenko S.O. George Konyskiy and his doctrine about Soul

The article is devoted to Nizhyn burned, a prominent church and cultural enlightenment figure who left a bright trace in the spiritual life of Ukraine and Belarus – St. George Konyskiy. Separately, the basic provisions of the spiritual G. Konyskiy's teachings about the unity and indivisibility of Soul.

Key words: George Konyskiy, Ukrainian Orthodox Church, Kyivo-Mohylyanska Academy, the Belarusian diocese, history, philosophy.

[надійшло до редакції: 16.01.2012р.]

УДК 94“1900/1917”:379.8](477.51)

В'ячеслав ПРУДЬКО
(Ніжин)

Побут і дозвілля населення дореволюційної Ніжинщини

Побут і дозвілля є невід'ємними складовими людського буття. Початок ХХ ст. став часом динамічних змін у сфері цієї частини життя населення. Поряд зі старими традиційними формами відпочинку – народними піснями, гуляннями, які в переважній більшості випадків закріпилися на повітовому рівні, серед мешканців численних сіл Чернігівщини, що становили переважаючу більшість населення губернії, з'явилися й нові – такі як кінематограф; набуло поширення та масовості театральне мистецтво й інші новинки часу.

Вивчення стану розвитку культури в дореволюційний період є актуальним у наш час, оскільки досягнути всю повноту втрат і здобутків революційних перетворень 1917–1921 років без цих відомостей просто не можливо.

Не дивлячись на значне поширення регіонального підходу до вивчення історичних процесів, дана проблема зачіпається лише з позицій особистісного підходу. Так, значна увага приділяється культурницькій діяльності на ніжинщині М.К. Заньковецької у статтях Г.В. Самойленка. Важливе місце при розгляді даної проблеми займають спогади сучас-